

Шабан Ю.

Міжнародний гуманітарний університет

ІСТОРИЧНИЙ ОГЛЯД РОЗВИТКУ ПОНЯТТЯ АГРЕСІЇ

У статті досліджується історичний огляд розвитку поняття агресії.

Наголошується на тому, що протягом історії війни велися з різних причин, включаючи грабіж, придбання території, релігійні переконання та політичні чи економічні системи.

Позначається, що право на війну визнавалося однією з ознак суверенітету держави і внаслідок цього цілком обґрунтованим засобом реалізації державних інтересів. Більше того, війна була способом отримати чи утримати авторитет на міжнародній арені.

У минулому війна вважалася природною частиною державних справ, але сьогодні війни вимагають більш складних приводів і регулюються писаними законами та міжнародними гуманітарними стандартами. І лише після Другої світової війни відбувається криміналізація загарбницьких війн та процес кодифікації явища агресії.

Зазначено, що у працях Г. Гроція та Л. Опенгейма було надано вперше визначення, що таке війна і як вона мала регулюватись з боку держав. Пізніше у Середні віки католицька церква реалізувала спеціальну програму та заохочувала правителів відновлювати порядок у власних інтересах.

Також підкреслено, що значення Вестфальського договору 1648 року, який позначав агресію як найсерйозніший злочин, який може бути вчинений, підбиваючи саме існування держави, її територіальну цілісність і основні принципи міжнародного права.

Проаналізовано зміст IV Гаазької конвенції про закони та звичаї сухопутної війни 1907 р. Основною метою Конвенції було сприяти миру та гуманності шляхом запобігання застосуванню сили в міжнародних відносинах.

Позначено, що початок та середина XX ст. ознаменувала подальший розвиток політики заборони «агресивних воєн», що знайшло своє відображення в Статуті Ліги Націй 1919 року та Пакті Бріана-Келлога 1928 року.

Проаналізовано статті Конвенції про визначення агресії 3 липня 1933 року. Конвенція встановила чотири сценарії застосування незаконної сили, а також акт оголошення війни, який не мав прямого відношення до збройної сили.

Також в роботі звертається увага на те, що Нюрнберзький процес створив прецедент: агресія визнавалася міжнародним злочином, а відповідальність за неї несли, як держави, так і окремі особи.

Ключові слова: міжнародне право, агресія, збройні конфлікти, війна, міжнародні договори, нюрнберзькі принципи.

Постановка проблеми. Війни мучать людство з незапам'ятних часів, і сьогодні у початку XXI століття коли злочин агресії є найтяжчим та найсерйознішим міжнародним злочином наявність міжнародних збройних конфліктів в різних регіонах світу особливо актуалізують дослідження питань сучасного прояву міжнародного злочину «агресії».

Агресія, визначена як застосування збройної сили однією державою проти суверенітету, територіальної цілісності або політичної незалежності іншої держави, давно є центральною проблемою міжнародного права та дипломатії. Поняття агресії еволюціонувало протягом століть, під впливом політичних, військових та правових змін. Цей

історичний огляд досліджує основні етапи розвитку поняття агресії, акцентуючи увагу на його еволюції від неясного терміну в ранніх міжнародних відносинах до кодифікації в сучасному міжнародному праві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання агресії досліджували та досліджують у своїх роботах, як зарубіжні, так і українські вчені: Г. Акерман, Т. Аноук, Т. Бенетт, М. Бергман, Л. Берковіц, Б. Ференц, В. Хартуп, М. Калдор, М. Шоу, З. Селден, М.М. Антонович, В.Г. Буткевич, В.А. Василенко, М.М. Гнатівський, О.В. Задорожній, В.М. Репецький тощо. Однак історичні аспекти розвитку ідей протидії агресії в міжнародних відносинах знайшли свій аналіз

в роботах тільки окремих науковців, отже систематизувати підходи та виокремити етапи розвитку цього явища ми вважаємо за доцільне.

Постановка завдання. Метою статті є огляд основних історичних моментів розвитку поняття агресії до початку кодифікації цього явища в межах ООН.

Виклад основного матеріалу. Коріння поняття агресії можна прослідкувати ще до стародавніх цивілізацій і раних міжнародних відносин. У давні часи війна і конфлікти часто вважалися легітимними засобами вирішення спорів, розширення територій та утвердження влади. Агресія в сучасному розумінні не була чітко відокремлена від інших форм ведення війни. Наприклад, у Римській імперії військові завоювання часто розглядалися як законне розширення влади, а не як незаконний акт агресії.

Гуго Гроцій визначав війну як «стан боротьби силою». На основі цього визначення вчені в галузі міжнародного права розвивали своє розуміння війни. Одні розуміли її як політичний акт, коли держави використовують збройну силу, щоб вирішити суперечку з питань зобов'язань, прав та інтересів. Інші вважали війну періодом чи станом, у якому діють спеціальні правила, що регулюють насильство між державами [1]. Л. Оппенгейм вважав, що війна – це зіткнення між двома або більше державами, при якому використовуються збройні сили з метою подолання один одного та примусу переможеного прийняти умови миру, бажані переможцем [2, р. 56].

У середні віки католицька церква реалізувала «програму миру», відому як «Мир Божий» і «Боже перемир'я» в Західній Європі. Ця програма заохочувала правителів відновлювати порядок у власних інтересах. Подібні ініціативи сприяння миру були запропоновані в східноєвропейських і позаєвропейських культурах. Однак жодна з цих стратегій не змогла повністю заборонити використання збройної сили в міждержавних відносинах або притягнути окремих осіб до відповідальності за розв'язування агресивних війн. Прикладом цього є випадок Наполеона, який був засуджений за порушення світового миру, але був ув'язнений без суду, що деякі юристи-міжнародники вважали винятком із загальних норм права націй. Також варто зазначити про втечу німецького кайзера Вільгельма II від покарання після Першої Світової Війни. Союзники вимагали його екстрадиції, щоб постати перед судом, але це прохання було відхилено, коли кайзер шукав притулку в Нідерландах. Комісія з питань відповідальності вину-

ватців війни дійшла висновку, що дії кайзера були морально неправильними, але ж не порушували безпосередньо саме міжнародне право [3].

У міжнародному порядку, який панував після Вестфальського договору 1648 року та затвердження державного суверенітету, агресія виглядала як найсерйозніший злочин, який може бути вчинений, підриваючи саме існування держави, її територіальну цілісність і, як такі, основні принципи міжнародного права. Хоча поняття агресії не було чітко сформульовано в той час, договір заклав основу для ідеї, що держави повинні поважати територіальну цілісність одна одної, що згодом стало ключовим елементом визначення агресії.

IV Гаазька конвенція про закони та звичаї сухопутної війни 1907 р. і додаток до неї, Регламент, визнавали необхідність збройного конфлікту в певних неминучих ситуаціях. Основною метою Конвенції було сприяти миру та гуманності шляхом запобігання застосуванню сили в міжнародних відносинах. Конвенція ґрунтувалася на мінливих потребах цивілізації та мала на меті служити справі людства в екстремальних випадках. Це було розширення Гаазьких конвенцій про мирне вирішення міжнародних спорів 1899 і 1907 років, які відображали прагнення держав по можливості запобігати застосуванню сили. Положення, зокрема, враховували необхідність збереження засобів для миру та запобігання збройним конфліктам, а також визнавали необхідність вдаватися до зброї у виняткових обставинах [4].

На початку та в середині двадцятого століття подальший розвиток політики обмеження, а потім і заборони «агресивних воєн» знайшло своє відображення в Статуті Ліги Націй 1919 року та Пакті Бріана-Келлога 1928 року. Після Першої світової війни серед міжнародної спільноти виникло розуміння того, що потрібно встановити заборону на ведення війни. Ця заборона мала бути законодавчо забезпечена. Статут визнав необхідність прийняти певні зобов'язання, щоб уникнути війни, маючи на увазі, що деякі війни вважаються незаконними. Аналізуючи окремі статті Статуту, встановлено, що загарбницькі війни в першу чергу визнавалися забороненими, хоча в самій Хартії термін «агресивна війна» прямо не вживався. Статті, перераховані в Статуті, прямо не забороняли використання війни як засобу вирішення суперечок між державами. Насправді Статут дозволяв вести таку війну за дотримання певних вимог. Однак Статут також включав положення про застосування санкцій, якщо держави вдалися до війни всупереч цим вимогам, включаючи розрив торгівлі, фінансо-

вих відносин і особистих відносин з державою-порушницею [5].

Однак Ліга Націй не мала механізмів для ефективного запобігання або покарання за акти агресії. Невдача у запобіганні італійській агресії в Ефіопії у 1935 році та початок Другої світової війни підкреслили обмеження Ліги в боротьбі з агресією. Ці події показали необхідність більш міцної правової основи для вирішення питання агресії та запобігання майбутнім конфліктам.

Пакт Бріана-Келлога не містить визначення безпосередньо агресії. Документ, виражаючи волю його учасників, обмежує право держав вдаватися до війни. Паризький мирний договір був підписаний представниками різних країн, включаючи Сполучені Штати, Бельгію, Великобританію, Канаду, Австралію, Нову Зеландію, Південну Африку, Ірландію, Індію, Німеччину, Італію, Польщу, Францію, Чехословаччину та Японію. Договір засуджував війну і зобов'язував сторони вирішувати конфлікти мирним шляхом [6, р. 30]. Учасники Пакту урочисто заявляють від імені своїх народів, що вони «засуджують застосування війни для вирішення міжнародних спорів і відмовляються від такого застосування у своїх взаємних відносинах як знаряддя національної політики.

3 липня 1933 року було укладено Конвенцію про визначення агресії Конвенція була погоджена в 1933 році як спроба визначити поняття агресії, зокрема щодо незаконного використання збройної сили між державами. Конвенція встановила чотири сценарії застосування незаконної сили, а також акт оголошення війни, який не мав прямого відношення до збройної сили. Однак через те, що конвенція була прийнята до Другої світової війни, її значення та юридична сила невизначені. Це пов'язано з тим, що принципи міжнародного кримінального права в той час ще зароджувалися, а невелика кількість сторін, залучених до конвенції, не дозволяє їй бути загальною. Концепція агресії була розроблена під час боротьби та протистояння між чотирма державами-переможцями на Лондонській конференції, учасники якої за узгодження різномірних проектів ухилилися від вирішення проблеми визначення «агресивної війни» чи «агресії» [7].

Визначення агресії в Конвенціях 1933 р. мало значний вплив на розвиток концепції відповідальності за агресію в Статуті та Рішенні Міжнародного трибуналу. Хоча держави-учасниці вважали, що визначення «агресивної війни» можна знайти в прецедентному праві Трибуналу, а не в Статуті, Конвенція про визначення агресії мала на меті

зміцнення миру шляхом заборони будь-якої агресії та визначення поняття агресії саме для запобігання будь-які обґрунтування. Конвенція визнала рівні права всіх держав на незалежність, безпеку і територіальну оборону, підкреслювала важливість забезпечення недоторканності територій на благо всіх народів. Конвенція також мала на меті встановити чіткі правила визначення агресії між країнами, поки ці правила не стануть загальноновизнаними. Загалом Конвенція була керована бажанням сприяти миру та гарантувати безпеку націй. Привертає увагу той факт, що в зазначених документах агресія засуджується тільки як міжнародно-правове явище, але при цьому не криміналізується у фокусі реалізації міжнародної кримінальної відповідальності.

Згідно тексту конвенції агресором (нападаючим) визнавалася держава, яка вчинила одну з таких дій:

1. Оголошення війни іншій державі;
2. Вторгнення своїх збройних сил, хоча б без оголошення війни, на територію іншої держави;
3. Напад своїми сухопутними, морськими чи повітряними силами, хоча б без оголошення війни, на територію, на судна чи на повітряні судна іншої держави;
4. Морську блокаду берегів чи портів іншої держави;
5. Підтримку, надану збройним бандам, які, будучи утвореними на його території, вторгнуться на територію іншої держави, або відмова, незважаючи на вимогу держави, що зазнав вторгнення, прийняти, на своїй власній території, все залежні від нього заходи для позбавлення названих банд будь-якої допомоги або заступництва.

Планування війни передбачає розробку різноманітних планів та інструкцій збройного нападу. Вважається, що планування агресивної війни є необхідним кроком для її початку. Ці дії передбачають збільшення військової присутності, призов резервістів, створення нових формувань та їх розгортання біля кордонів іншої держави. Інші тактики передбачають провокування прикордонних конфліктів, засилання озброєних бандитських формувань і диверсійних груп, збільшення кількості військової техніки та зброї масового ураження. У рамках підготовки також називають пропаганду та розрив дипломатичних відносин. Яскравий приклад такого планування можна побачити в нацистській Німеччині з розробкою плану «Барбаросса», викладеного в директиві Гітлера № 21 від 18 грудня 1940 року. Цей план базувався на теорії «блискавичної війни» або блиска-

вичної війни та був спрямований на досягнення стратегічних цілей, яка включала організаційні заходи з окупації Польщі та зосередження сил, озброєння та військової техніки на радянсько-німецькому кордоні. Для здійснення цього плану була створена мілітаристська коаліція, починаючи з Троїстого пакту 1940 року між Німеччиною, Італією та Японією. Пізніше до цієї коаліції приєдналися також Угорщина, Румунія та Фінляндія. Крім того, підтримку коаліції надали Болгарія, Словаччина, Хорватія, Іспанія, Португалія, Туреччина та Франція.

Після Другої світової війни відбувся поворотний момент у розвитку правового поняття агресії. Нюрнберзький та Токійський процеси, на яких судили лідерів Осі за військові злочини, злочини проти людяності та злочини агресії, стали першими випадками, коли окремі особи несли кримінальну відповідальність за акти агресії. Нюрнберзький статут назвав агресію «найвищим міжнародним злочином», оскільки в ній містяться передумови інших воєнних злочинів.

Важливо відзначити, що згідно зі Статутом Міжнародного військового трибуналу, організації мають юрисдикцію над тими, хто вчинив злочини проти миру, включаючи планування агресивної війни та порушення міжнародних договорів. Стаття 6 Статуту Нюрнберзького трибуналу також визначає злочини проти світу як планування, підготовка, розв'язання чи ведення агресивної війни, а також участь у плані чи змові для здійснення таких дій. У цьому документі також вперше встановлюється принцип індивідуальної кримінальної відповідальності за акт агресивної війни [8].

Після Другої світової війни розробкою поняття «агресія» та «агресивна війна» почала займатися і нова галузь права – міжнародне кримінальне право, яке переглянуло визначення агресії. Поняття «агресія» та «агресивна війна» були визнані ідентичними у практиці та нормативних актах. Крім того, через особливості регулювання державами та міжнародними організаціями

питань боротьби зі злочинністю, поняття «агресії» тепер включало незаконні дії окремих осіб.

Комісія з міжнародного права розробила нюрнберзькі принципи, підтвержені Генеральною Асамблеєю ООН у 1950 році. Ці принципи визнавали агресивну війну злочином, але не притягували фізичних осіб до кримінальної відповідальності за планування, підготовку чи ведення такої війни [9]. Комісія розпочала роботу над Кодексом Злочинів проти Миру та Безпеки Людства ставлячи кінцевою метою розвиток кримінального кодексу, який буде використовуватися для майбутнього міжнародного кримінального суду [10]. У 1954 році Комісія представила проект, заснований на принципах Нюрнберзького трибуналу, але більш детально визначив список актів, що становлять злочин агресії та інші тяжкі злочини, що підходять під категорію «злочин проти миру».

Отже, Нюрнберзький процес створив прецедент, стверджуючи, що агресія є не лише актом держави, а й злочином, за який можуть бути покарані окремі особи. Принципи Нюрнберга стали важливою основою для міжнародного кримінального права та вплинули на розвиток правових норм щодо агресії.

Висновки. Поняття агресії значно еволюціонувало протягом століть, від невизначеного елемента ведення війни до чітко визначеного злочину в міжнародному праві. Післявоєнні судові процеси та створення ООН стали вирішальними моментами в правовій кодифікації агресії, кульмінацією чого стало згодом включення злочину агресії до юрисдикції МКС. Подальші аспекти кодифікації цього явища є питанням подальшого дослідження.

Хоча залишаються труднощі у забезпеченні дотримання правових норм щодо попередження проявів агресії у міжнародних відносинах, історичний розвиток поняття агресії підкреслює прагнення міжнародної спільноти до запобігання та протидії актам агресії для сприяння глобальному миру та стабільності.

Список літератури:

1. Neff Stephen C. Hugo Grotius on the Law of War and Peace. Cambridge University Press, 2012. URL: https://assets.cambridge.org/97805211/97786/frontmatter/9780521197786_frontmatter.pdf (дата звернення: 26.08.2024).
2. Oppenheim L. International Law. Vol. 2. London, 1906. URL: <https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.24440/page/n5/mode/2up> (дата звернення: 26.08.2024).
3. Boas Anouk T. The definition of the crime of aggression and its relevance for contemporary armed conflict. URL: <https://www.internationalcrimesdatabase.org/upload/documents/20141020T170547-ICD%20Brief%201%20-%20Boas.pdf> (дата звернення: 26.08.2024).
4. IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі від 18.10.1907 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text (дата звернення: 26.08.2024).

5. Статут Ліги Націй 1919 року. URL:<https://www.ungeneva.org/en/about/league-of-nations/covenant> (дата звернення: 26.08.2024).

6. Historical Review of Developments relating to Aggression. United Nations. N.Y., 2003. 430 p. URL: <https://legal.un.org/cod/books/HistoricalReview-Aggression.pdf> (дата звернення: 26.08.2024).

7. Convention on the Definition of Aggression. London. 1993 URL:<https://www.iilj.org/wp-content/uploads/2016/08/Convention-for-the-Definition-of-Aggression-1933.pdf> (дата звернення: 26.08.2024).

8. Статут Міжнародного військового трибуналу для суду та покарання головних військових преступників європейських країн осі від 08.08.1945. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/140950__140950 (дата звернення: 26.08.2024).

9. Principles of International Law recognized in the Charter of the Nürnberg Tribunal and in the Judgment of the Tribunal, with commentaries. 1950. *Yearbook of the International Law Commission*. 1950. Vol. II. URL: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/7_1_1950.pdf (дата звернення: 26.08.2024).

10. Звіт Комісії міжнародного права про роботу її сорок шостої сесії (A/49/10). URL:https://legal.un.org/ilc/documentation/english/reports/a_49_10.pdf (дата звернення: 26.08.2024).

Shaban Yu. HISTORICAL REVIEW OF DEVELOPMENTS RELATING TO AGGRESSION

The article examines the historical overview of the development of the concept of aggression.

It emphasizes that throughout history wars have been fought for a variety of reasons, including plunder, territorial acquisition, religious beliefs, and political or economic systems.

It is noted that the right to war was recognized as one of the signs of state sovereignty and, as a result, a fully justified means of realizing state interests. Moreover, war was a way to gain or maintain authority in the international arena.

In the past, war was considered a natural part of state affairs, but today wars require more complex pretexts and are governed by written laws and international humanitarian standards. And only after the Second World War was the criminalization of wars of aggression and the process of codification of the phenomenon of aggression.

It is noted that the works of H. Grotius and L. Oppenheim provided the first definition of what war is and how it should be regulated by states. Later in the Middle Ages, the Catholic Church implemented a special program and encouraged rulers to restore order in their own interests.

It is also emphasized that the importance of the Treaty of Westphalia of 1648, which marked aggression as the most serious crime that can be committed, undermining the very existence of the state, its territorial integrity and the basic principles of international law.

The content of the IV Hague Convention on the Laws and Customs of Land War of 1907 was analyzed. The main goal of the Convention was to promote peace and humanity by preventing the use of force in international relations.

It is noted that the beginning and middle of the 20th century. marked the further development of the policy of banning “aggressive wars”, which was reflected in the Charter of the League of Nations of 1919 and the Brian-Kellogg Pact of 1928.

The articles of the Convention on the Definition of Aggression of July 3, 1933 were analyzed. The convention established four scenarios for the use of unlawful force, as well as an act of declaration of war that was not directly related to armed force.

The work also draws attention to the fact that the Nuremberg trial created a precedent: aggression was recognized as an international crime, and both states and individuals were responsible for it.

Key words: international law, aggression, armed conflicts, war, international treaties, Nuremberg principles.